

**Науково-практичний
коментар Цивільного кодексу
України: у 2 томах**

У виданні, підготовленому на основі наукового аналізу цивільного права та узагальнення судової практики, подано постатейне тлумачення чинного Цивільного кодексу України, а також інших актів законодавства.

Використано нові оригінальні підходи до тлумачення складних правових норм і запропоновано найбільш ефективні способи їх використання у правозастосовній діяльності. У підготовці книги брали участь вчені-цивілісти з усіх наукових центрів України, судді Верховного Суду та інших судових інстанцій, нотаріуси.

У новому, сьомому виданні науково-практичного коментаря враховано зміни, внесені до ЦК України, положення нових актів законодавства, новітню судову практику тощо.

Видання розраховане на суддів, працівників прокуратури, правоохоронних органів, адвокатів, спеціалістів юридичних служб підприємств та організацій усіх форм власності, а також на науковців, викладачів, аспірантів. Цей коментар може використовуватись як навчальний посібник для студентів юридичних факультетів закладів вищої освіти.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КОМЕНТАР Цивільного кодексу України

У двох томах

Том перший

Книги 1–4

За загальною редакцією

О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Цюри

7-ме видання, перероблене і доповнене

ЮРІНКОМ ІНТЕР
Київ–2025

УДК 347(477)(094.5)

НЗ4

1-ше видання вийшло друком у 2005 році,
2-ге видання – у 2006 році, 3-тє видання – у 2008 році,
4-те видання – у 2011 році, 5-те видання – у 2013 році,
6-те видання – у 2019 році

*Відтворення всієї книги чи якої-небудь її частини будь-якими засобами або в будь-якій формі,
у тому числі в Інтернеті, забороняється без письмового дозволу видавництва*

НЗ4 **Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України:** у 2 т. 7-ме вид.,
переробл. і допов. / за ред. **О. В. Дзери**, Н. С. Кузнєцової, В. В. Цюри. Київ:
Юрінком Інтер, 2025. Т. 1. 1220 с.

ISBN 978-966-667-930-0

ISBN 978-966-667-932-4 (Т. 1)

У виданні, підготовленому на основі наукового аналізу цивільного права та узагальнення судової практики, подано постатейне тлумачення чинного Цивільного кодексу України, а також інших актів законодавства.

Використано нові оригінальні підходи до тлумачення складних правових норм і запропоновано найбільш ефективні способи їх використання у правозастосовній діяльності. У підготовці книги брали участь вчені-цивілісти з усіх наукових центрів України, судді Верховного Суду та інших судових інстанцій, нотаріуси.

У новому, сьомому виданні науково-практичного коментаря враховано зміни, внесені до ЦК України, положення нових актів законодавства, новітню судову практику тощо.

Видання розраховане на суддів, працівників прокуратури, правоохоронних органів, адвокатів, спеціалістів юридичних служб підприємств та організацій усіх форм власності, а також на науковців, викладачів, аспірантів. Цей коментар може використовуватись як навчальний посібник для студентів юридичних факультетів закладів вищої освіти.

УДК 347(477)(094.5)

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого FSC® та PEFC™

ISBN 978-966-667-930-0

ISBN 978-966-667-932-4 (Т. 1)

© Авторський колектив, 2025

© Юрінком Інтер, 2025

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

БАЖАНОВ Валентин Олександрович	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	§ 2, ст. 698–704, 706, 708–709; ст. 705, 707 (у співавторстві з Бажановою В. О.);
БАЖАНОВА Вікторія Олегівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 710–711, § 2, ст. 705, 707 (у співавторстві з Бажановим В. О.);
БАЛЮК Галина Іванівна	проф., д-р юрид. наук, проф. кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 1189;
БЕЗКЛУБИЙ Ігор Анатолійович	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 449–458; 1054–1073; 1074–1076;
БІЛИК Олександра Олегівна	канд. юрид. наук, асистент кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	§ 6, ст. 572–593;
БІЛОУСОВ Юрій Валерійович	канд. юрид. наук, проф., проф. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	ст. 41–49; гл. 54, ст. 677–697 (у співавторстві з Чудик-Білоусовою Н. І.); гл. 67, ст. 979–999;
БІРЮКОВА Алевтина Геннадіївна	д-р юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільно-правової політики, інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	ст. 24–32;
БОДНАР Тетяна Валеріївна	д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Національної академії правових наук України, проф. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 526–545; 598–609;
БРОВЧЕНКО Тетяна Ігорівна	канд. юрид. наук, доц., асистентка кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	ст. 95;
БУЛЕЦА Сібілла Богданівна	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри цивільного права та процесу Ужгородського національного університету	§ 6, ст. 806–809 ¹ ;

ВАСИЛЬЄВА Вікторія Валентинівна	канд. юрид. наук, старший науковий співробітник лабораторії корпоративного права імені академіка Володимира Луця Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України	ст. 787–791;
ВАСИЛЬЧЕНКО Оксана Петрівна	д-р юрид. наук, проф., директор Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 1, ст. 10;
ВЕЛИКАНОВА Марина Миколаївна	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, завідувач відділу приватноправових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України	розділ II, гл. 52, ст. 626–654; гл. 62, ст. 892–900;
ВІНТОНЯК Наталія Дмитрівна	канд. юрид. наук, старший науковий співробітник лабораторії корпоративного права імені академіка Володимира Луця Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії наук України	ст. 865–874;
ГАЛЯНТИЧ Микола Костянтинович	д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Національної академії правових наук України, головний науковий співробітник відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України	ст. 489–504; 793–797;
ГРАМАЦЬКИЙ Ернест Мірчевич	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 66, § 1, ст. 936–955; гл. 66, § 3, ст. 967–978; гл. 76, ст. 1115–1117;
ГРИГОРЕНКО Олена В'ячеславівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 324–327;
ГРИНЬКО Світлана Дмитрівна	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	гл. 4, ст. 33–40; гл. 64, ст. 908–928 (ст. 914 і 918 у співавторстві з Лукасевич-Крутник І. С.); гл. 82, ст. 1195–1208 (у співавторстві зі Стефанчуком Р. О.);

ГРИНЯК Андрій Богданович	д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, заступник директора Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України з наукової роботи	гл. 49, § 8, ст. 597 ¹ –597 ¹³ (у співавторстві із Сигидин М. М.); гл. 61, § 4, ст. 887–891;
ДЗЕРА Ірина Олександрівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри приватного права Національного університету «Києво-Могилянська академія»	гл. 28, ст. 379–385; гл. 29, ст. 386–394; § 5, ст. 570–571; ст. 6811; гл. 57, ст. 744–758;
ДЗЕРА Олександр Васильович	чл.-кор. Національної академії правових наук України, д-р юрид. наук, проф., акад. Академії наук вищої освіти України, заслужений юрист України	ст. 202–236;
ДІКОВСЬКА Ірина Андріївна	д-р юрид. наук, проф., старший науковий співробітник Інституту порівняльного і міжнародного приватного права Макса Планка (Гамбург, Німеччина); запрошений проф. з міжнародного приватного права Католицького університету Ліля (Франція)	ст. 929–935; 956–966;
ДЯКОВИЧ Мирослава Михайлівна	д-р юрид. наук, проф. кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка	Гл. 56, ст. 731–743; ст. 1268–1285;
ЖОРНОКУЙ Юрій Михайлович	д-р юрид. наук, проф. кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ	ст. 133–141;
ЗАІКА Юрій Олександрович	завідувач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, д-р юрид. наук, проф.	ст. 1258–1267;
ЗАЛІЗКО Оксана Миколаївна	канд. юрид. наук, асистент кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 18, ст. 251–255 (у співавторстві з Москаленко К. В.);
ЗОЗУЛЯК Ольга Ігорівна	д-р юрид. наук, проф., головний науковий співробітник лабораторії корпоративного права імені академік Володимира Луця Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України; проф. кафедри цивільного права ННІОІ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника	ст. 163–166;

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

ЗАХАРОВА Олена Семенівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 6, ст. 55–79 (у співавторстві з Ю. В. Черняк);
КОВАЛЕНКО Тетяна Олександрівна	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	§ 3, ст. 792;
КОДИНЕЦЬ Анатолій Олександрович	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 35, ст. 418–432; гл. 36, ст. 433–448; гл. 39, ст. 459–470; гл. 41, ст. 481–484; гл. 42, ст. 485–488; гл. 75, ст. 1107–1114;
КОССАК Володимир Михайлович	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка	ст. 17–18; 20; 1118–1131;
КОТ Олексій Олександрович	д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України	ст. 15–16, 509–525, 1077–1086;
КОХАНОВСЬКА Олена Велеоніівна	д-р юрид. наук, проф., дійсний член (акад.) Національної академії правових наук України, проф. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 20, ст. 269–280; гл. 21, ст. 281–293;
КРАВЧУК Дарина Василівна	канд. юрид. наук, асистент кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 1209–12111;
КУЗНЕЦОВА Наталія Семенівна	д-р юрид. наук, проф., дійсний член (акад.) Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, помічник ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 1, ст. 1–9; гл. 2, ст. 11–14; Прикінцеві та перехідні положення;
КУХАРЄВ Олександр Євгенович	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту №5 Харківського національного університету внутрішніх справ	ст. 1286–1295;

ЛУКАСЕВИЧ-КРУТНИК Ірина Степанівна	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету	гл. 64, ст. 914 і 918 (у співавторстві з Гринько С. Д.);
МАЙДАНИК Роман Андрійович	д-р юрид. наук, проф., дійсний член (акад.) Національної академії правових наук України, проф. кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 70, ст. 1029–1045 (у співавторстві з Харченком Г. Г.);
МАКОДА Володимир Євгенович	канд. юрид. наук, доц.	ст. 505–508;
МИХАЙЛІВ Марія Омелянівна	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка	гл. 22, ст. 295;
МИХАЛЬНЮК Оксана Василівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, адвокат, партнер Юридичної фірми «УкрЛегіс», член Науково-консультативної ради при Верховному Суді України	гл. 5, ст. 50–54; § 3, ст. 553–559;
МІЛОВСЬКА Надія Василівна	д-р юрид. наук, проф., завідувач відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України	гл. 83, ст. 1212–1215;
МОСКАЛЕНКО Катерина Вікторівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 18, ст. 251–255 (у співавторстві із Залізко О. М.);
НАГНИБІДА Володимир Іванович	д-р юрид. наук, доц., проф. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	401–406 (у співавторстві з Цюрюю В. В.); 407–417 (у співавторстві з Цюрюю В. В.);
НАДЬОН Вікторія Валентинівна	проф., д-р юрид. наук, проф. кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	гл. 26, ст. 355–372;

НОСІК Володимир Васильович	д-р юрид. наук, проф., дійсний член (акад.) Національної академії правових наук України, завідувач кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 373–378;
НОСІК Юрій Володимирович	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 9, ст. 167–169; гл. 10 ст. 170–173;
ОРЛЮК Олена Павлівна	д-р юрид. наук, проф., дійсний член (акад.) Національної академії правових наук України, директор Державної організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій», проф. кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 74, ст. 1093–1098 гл. 74, § 5, ст. 1102–1106;
ОТРАДНОВА Олеся Олександрівна	д-р юрид. наук, проф., директор тренінгового центру прокурорів України, проф. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 199–201; 549–552, 759–786; 827–836; 1166; 1169–1188; 1190–1194;
ПАНОВА Людмила В'ячеславівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 1066–1076; ст. 1076 ⁹ –1076 ¹⁰ ; 1087–1092; 1099–1101;
ПЕРВОМАЙСЬКИЙ Олег Олексійович	канд. юрид. наук, доц., суддя Конституційного Суду України	ст. 82, 90, 99 ¹ ;
ПЕЧЕНИЙ Олег Петрович	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	гл. 85, ст. 1233–1257;
ПІДДУБНА Вікторія Федорівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	ст. 105 ¹ , 110 ¹ , 181–189 (у співавторстві з Філоновою Ю. М.);
ПОГРІБНИЙ Сергій Олексійович	д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Національної академії правових наук України, суддя Верховного Суду	ст. 346–349; 352–354;

ПОПОВ Віктор Андрійович	канд. юрид. наук, асистент кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	ст. 191 (у співавторстві з Тулицькою Є. О.);
ПОПОВА Софія Олегівна	д-р філос. у галузі «Право», старший викладач кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ	ст. 94;
ПРИТИКА Юрій Дмитрович	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 72, §2, ст. 1076 ¹ –1076 ⁸ (у співавторстві з Хоменком М. М.);
ПУЧКОВСЬКА Ірина Йосипівна	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	§ 4, ст. 560–569;
РАДЧЕНКО Лілія Іванівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 174–176; гл. 55, ст. 717–730;
РИМ Тарас Ярославович	д-р юрид. наук, доц., проф. кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету ім. Івана Франка	§ 3, ст. 712–716;
РОМАСЬ Денис Сергійович	д-р філос. з права, доц. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	глава 59, ст. 810–826 (у співавторстві з Ромась М. І.); гл. 84, ст. 1232 ¹ ;
РОМАСЬ Марія Іванівна	д-р філософії у галузі «Право», доц., доц. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	гл. 23, ст. 316–323, гл. 59, ст. 810–826 (у співавторстві з Ромасем Д. С.);
РЯБОКОНЬ Євген Олександрович	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 1144–1160; 1216–1232; гл. 90, ст. 1302–1308;
САБОДАШ Роман Богданович	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України	ст. 481, 113–118;

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

СЕРДЕЧНА Ірина Леонідівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	гл. 22, ст. 294, 296–315 (у співавторстві зі Стефанчуком Р. О.);
СИГИДИН Мар'яна Михайлівна	канд. юрид. наук, завідувач відділу міжнародних зв'язків Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, викладач кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника	гл. 49, § 8, ст. 597 ¹ –597 ¹³ (у співавторстві з Гриняком А. Б.);
СІЩУК Ліліана Василівна	канд. юрид. наук, доц., старший дослідник, завідувач лабораторії корпоративного права імені академіка Володимира Луця Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України	ст. 119–132; ст. 1132–1143;
СЛІПЧЕНКО Святослав Олександрович	д-р юрид. наук, проф. кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ	ст. 1011–1028;
СПАСИБО-ФАТЄЄВА Інна Валентинівна	проф., д-р юрид. наук, завідувачка кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	ст. 152–162;
СТЕФАНЧУК Марина Миколаївна	д-р юрид. наук, проф. кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений юрист України	гл. 54, ст. 655–676 (у співавторстві з Стефанчуком Р. О., Якимчук С. О.);
СТЕФАНЧУК Руслан Олексійович	д-р юрид. наук, проф., дійсний член (акад.) Національної академії правових наук України, Голова Верховної Ради України	гл. 22, ст. 294, 296–315 (у співавторстві із Сердечною І. Л.); гл. 54, ст. 655–676 (у співавторстві зі Стефанчук М. О., Якимчук С. О.); гл. 82, ст. 1195–1208 (у співавторстві з Гринько С. Д.);
ТУПИЦЬКА Євгенія Олександрівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого	ст. 191 (у співавторстві з Поповим В. А.);

ФЕДОРЧЕНКО Наталія Володимирівна	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри загальноюридичних дисциплін, цивільного права та правового забезпечення туризму Київського університету туризму, економіки і права	ст. 901–907;
ФІЛОНОВА Юлія Михайлівна	канд. юрид. наук, асистентка кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	ст. 105 ¹ , 110 ¹ , 181–189 (у співавторстві з Піддубною В. Ф.);
ХАРИТОНОВ Євген Олегович	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», чл.-кор. Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України	ст. 244–250; 1161–1165;
ХАРИТОНОВА Олена Іванівна	д-р юрид. наук, проф., завідувачка кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», чл.-кор. Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України.	ст. 19;
ХАРЧЕНКО Георгій Георгійович	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 24, ст. 328–345; гл. 35, ст. 397–400; гл. 70, ст. 1029–1045 (у співавторстві з Майдаником Р.); гл. 30, ст. 395–396;
ХОМЕНКО Вікторія Олександрівна	канд. юрид. наук, асистент кафедри міжнародного приватного права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 179 ¹ , 658 ¹ , 80–81, 83–89, 91–93, 96–112;
ХОМЕНКО Михайло Михайлович	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 21–22, 190, 1057 ¹ , 1075 ¹ ; гл. 72, §2, ст. 1076 ¹ –1076 ⁸ (у співавторстві з Притикою Ю. Д.); гл. 51, ст. 610–625; 658 ¹ ;
ХОТИНСЬКА-НОР Оксана Зіновіївна	д-р юрид. наук, проф. кафедри, завідувачка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 798–805;

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

ЦІКАЛО Володимир Ігорович	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка	ст. 96 ¹ ;
ЦЮРА Вадим Васильович	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 237–242, 243; 350–351; 401–406 (у співавторстві з Нагнибідою В. І.); 407–417 (у співавторстві з Нагнибідою В. І.); гл. 68, ст. 1000–1010;
ЧЕРНЯК Юлія Валеріївна	д-р юрид. наук, доц., доц. кафедри міжнародного приватного права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, суддя Верховного Суду	гл. 6, ст. 55–79 (у співавторстві з О. С. Захаровою);
ЧОРНА Жанна Леонтіївна	канд. юрид. наук, проф., проф. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	гл. 61, § 3, ст. 875–886;
ЧУДИК-БІЛОУСОВА Надія Іванівна	канд. юрид. наук, доц., завідувачка кафедри соціального забезпечення Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	гл. 54, ст. 677–697 (у співавторстві з Білоусовим Ю. В.);
ШИМОН Світлана Іванівна	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри підприємницького та корпоративного права Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана	ст. 23, ст. 546–548; ст. 1167–1168;
ЩЕРБИНА Богдан Сергійович	канд. юрид. наук, доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 177–180; ст. 594–597; Гл. 89, ст. 1296–1298, ст. 1300–1301;
ЮРКЕВИЧ Юрій Миколайович	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка	гл. 61, § 1, ст. 837–864;
ЯКИМЧУК Світлана Олексіївна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	гл. 54, ст. 655–676 (у співавторстві з 676 (у співавторстві зі Стефанчук М. О., Стефанчуком Р. О.);

**ЯКУБІВСЬКИЙ
Igor
Євгенович**

д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри
цивільного права та процесу юридичного
факультету Львівського національного
університету імені Івана Франка,
в. о. головного наукового співробітника
відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-
правових експертиз
Національної академії наук України

ст. 471–480;
гл. 71, § 1, ст. 1046–1053;

**ЯРОЦЬКИЙ
Віталій
Леонідович**

д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Національної
академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри цивільно-правової
політики, права інтелектуальної власності
та інновацій Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ст. 192–193;
гл. 14, ст. 194–198.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АМКУ	–	Антимонопольний комітет України
АРК	–	Автономна Республіка Крим
АТ	–	акціонерне товариство
БК України	–	Бюджетний кодекс України
ВАС України	–	Вищий адміністративний суд України
ВАТ	–	відкрите акціонерне товариство
ВГС України	–	Вищий господарський суд України
ВК України	–	Водний кодекс України
ВП ВС	–	Велика Палата Верховного Суду
ВР АРК	–	Верховна Рада Автономної Республіки Крим
ВР України	–	Верховна Рада України
ВС	–	Верховний Суд
ВСУ, ВС України	–	Верховний Суд України
ВСС України	–	Вищий спеціалізований суд України
ГК України	–	Господарський кодекс України
ГПК України	–	Господарський процесуальний кодекс України
ДП	–	державне підприємство
ДТП	–	дорожньо-транспортна пригода
ЕОМ	–	електронно-обчислювальна машина
ЄДР	–	Єдиний державний реєстр
ЄДРПОУ	–	Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України
ЄСПЛ	–	Європейський суд з прав людини
ЖБК	–	житлово-будівельний кооператив
ЖК України	–	Житловий кодекс України
ЗАТ	–	закрите акціонерне товариство
ЗК України	–	Земельний кодекс України
КАС ВС	–	Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду
КАС України	–	Кодекс адміністративного судочинства України
КЗпП України	–	Кодекс законів про працю України
КК	–	Кримінальний кодекс України
КМУ, КМ України	–	Кабінет Міністрів України
КпАП України	–	Кодекс України про адміністративні правопорушення
КПК України	–	Кримінальний процесуальний кодекс України
КпН України	–	Кодекс України про надра
КСУ, КС України	–	Конституційний Суд України
КТ	–	командитне товариство

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КТМ України	–	Кодекс торговельного мореплавства України
КУзПБ	–	Кодекс України з процедур банкрутства
КЦЗ України	–	Кодекс цивільного захисту України
ЛК України	–	Лісовий кодекс України
МВС України	–	Міністерство внутрішніх справ України
МЗС України	–	Міністерство закордонних справ України
Мін'юст	–	Міністерство юстиції України
МК України	–	Митний кодекс України
МКАС при ТПП	–	Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України
МОЗ	–	Міністерство охорони здоров'я України
МСЕК	–	медико-соціальна експертна комісія
МТП	–	Міжнародна торгова палата
НБУ, НБ України	–	Національний банк України
НКЦПФР	–	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
НОІВ	–	Національний орган інтелектуальної власності
ПАТ	–	публічне акціонерне товариство
ПВСУ, ПВС України	–	Пленум Верховного Суду України
ПК України	–	Податковий кодекс України
ПрАТ	–	приватне акціонерне товариство
ПТ	–	повне товариство
РАЦС	–	реєстрація актів цивільного стану
РМ АРК	–	Рада міністрів Автономної Республіки Крим
САТ УРСР	–	Статут автомобільного транспорту УРСР
СВВТ СРСР	–	Статут внутрішнього водного транспорту СРСР
СЗ України	–	Статут залізниць України
СК України	–	Сімейний кодекс України
СНД	–	Співдружність Незалежних Держав
ТОВ	–	товариство з обмеженою відповідальністю
ТДВ	–	товариство з додатковою відповідальністю
ФДМУ, ФДМ України	–	Фонд державного майна України
ЦК України	–	Цивільний кодекс України
ЦК УРСР 1963 р.	–	Цивільний кодекс УРСР 1963 р.
ЦМК	–	цілісний майновий комплекс
ЦПК України	–	Цивільний процесуальний кодекс України

ПЕРЕДМОВА

Пропонований читачеві науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України є результатом спільної праці фахівців у галузі приватного права, які об'єднали свої зусилля для глибокого, всебічного й сучасного аналізу норм чинного цивільного законодавства. Видання підготовлено з урахуванням новітніх змін у правовій системі України, зокрема скасування Господарського кодексу України, що стало важливим кроком у процесі гармонізації та оновлення нормативного регулювання приватноправових відносин.

Особливу увагу приділено актуальним тенденціям розвитку цивільного законодавства, пов'язаним із процесами його рекодифікації, які визначають стратегічні напрями модернізації правової системи держави. Коментар покликаний не лише тлумачити чинні правові норми, а й формулювати науково обґрунтовані підходи до їх удосконалення на основі доктринального аналізу, порівняльного правознавства та правозастосовної практики.

Однією з ключових переваг цього видання є посилання на релевантну судову практику, зокрема рішення Верховного Суду, які сприяють глибшому розумінню змісту правових норм та їх застосування в конкретних справах. Такий підхід дозволяє поєднати теоретичний аналіз із практичною цінністю для юристів.

Авторський колектив працював над коментарем з урахуванням наукових і професійних інтересів кожного учасника проєкту, що забезпечило високий рівень якості, змістовності та цілісності поданого матеріалу. Це дало змогу охопити широкий спектр правовідносин, урегульованих Цивільним кодексом, і надати користувачам інструмент для поглибленого розуміння норм приватного права.

Видання стане корисним широкому колу правничої спільноти: адвокатам, суддям, науковцям, державним службовцям, викладачам, аспірантам і студентам – усім, хто вивчає, застосовує або досліджує норми цивільного законодавства.

Щиро сподіваємося, що ця праця не лише сприятиме професійному зростанню фахівців, а й стане вагомим внеском у розвиток правової культури та формування єдиної судової практики в Україні.

Цюра В. В., Кузнєцова Н. С., Дзера О. В.

Книга перша

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Розділ I ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

Глава 1 Цивільне законодавство України

Стаття 1. Відносини, що регулюються цивільним законодавством

1. Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

2. До майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом.

1. Коментована стаття окреслює коло відносин, які регулюються цивільним законодавством. Вони названі «цивільними відносинами», а відтак є предметом цивільно-правового регулювання. Основною рисою, яка характеризує ці суспільні відносини, є їх приватність, яка проявляється у сукупності ознак, визначених у наведеній статті. До них насамперед належить юридична рівність усіх суб'єктів, їх вільне волевиявлення, що обумовлено диспозитивним характером приватного права. Учасників цивільних відносин як приватних також характеризує відповідний рівень самостійності й незалежності – організаційної та майнової. Це є проявом приватноправової автономії та є ключовим чинником, що визначає методи впливу приватноправових приписів на регульовані суспільні відносини.

Слід зазначити, що у коментованій статті не міститься дефініції цивільних відносин: законодавець лише визначає їх основні ознаки, сукупність яких надає підстави кваліфікувати певні суспільні відносини з огляду на їх приватний характер як цивільні, на які поширюється дія цивільно-правових норм. Важливість такого підходу робить можливим регулювання цивільних відносин незалежно від сфери їх функціонування – насамперед це стосується цивільних відносин у сфері здійснення економічної діяльності.

2. Коментована стаття, визначаючи предмет цивільно-правового регулювання, певним чином «змістила» акценти, поставивши на перше місце регулювання особистих немайнових відносин.

Така позиція законодавця підтвердила доктринальну тезу про те, що особисті немайнові відносини мають всі ознаки цивільних відносин і сучасне цивільне законодавство розглядає їх у предметі правового регулювання як повноцінні, рівноправні та самодостатні відносини, що «усуває» їх залежність від відносин майнових.

Особисті немайнові відносини розглядаються як єдиний комплекс відносин, їх регулювання має здійснюватися незалежно від наявності (або відсутності) зв'язку з майновими відносинами.

Визначальним чинником включення особистих немайнових відносин до предмета цивільно-правового регулювання є наявність у цих відносинах ознак приватності – юридичної рівності учасників, їх вільного волевиявлення, майнової та організаційної незалежності.

Пріоритет особистих немайнових відносин перед майновими у визначенні їх місця в предметі правового регулювання – це реакція приватного права на визначення людини як первинної, загальної, основоположної, системоутворювальної філософсько-правової категорії та вищої соціальної цінності, концептуальне бачення правової рефлексії на це явище саме приватного права.

Особистим немайновим правам, які мають фізичні особи, у чинному Цивільному кодексі України присвячена Книга друга.

3. Водночас і майновим відносинам, які традиційно є превалюючими в колі цивільних відносин, у цивільному законодавстві належить чільне місце.

За своїм характером майнові відносини є надзвичайно різними. Відносини, пов'язані зі встановленням належності певних матеріальних благ конкретним особам, а також із визначенням повноважень цих осіб стосовно матеріальних благ, становлять статистику цивільного права, на нормативному рівні вони опосередковані речовим правом, передусім правом власності.

Майнові відносини мають тісний зв'язок з економікою. У відносинах власності забезпечується закріплення матеріальних благ як об'єктів за конкретними суб'єктами, чим виключається можливість свавільного привласнення цих об'єктів іншими особами.

За своєю сутністю майнові відносини є вартісними.

Ще в радянську добу відносини з економічним змістом, які підпадали під дію цивільно-правових норм, кваліфікувалися як товарно-грошові (або еквівалентно-відплатні). Саме їх вартісний характер забезпечував їх здатність до вільного обороту, саме цей сегмент майнових відносин складає динаміку цивільного обороту, який нормативно врегульований приписами Книги п'ятої Цивільного кодексу України «Зобов'язальне право».

4. Норми зобов'язального права регулюють відносини, засновані на договорах (договірні відносини), а також відносини позадоговірного характеру, перш за все відносини, пов'язані із заподіянням шкоди (деліктні відносини).

5. Важливим складником предмета цивільно-правового регулювання є цивільні відносини, які опосередковують творчу діяльність.

Ці відносини виникають і реалізуються в особливій сфері – інтелектуальній, творчій праці й пов'язані зі створенням і використанням результатів цієї інтелектуальної діяльності: творів літератури, науки, мистецтва, виконання творів, фонограм (відеограм), програм організації мовлення, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, інших об'єктів інтелектуальної власності.

6. У сучасних умовах сфера дії цивільного законодавства значно розширюється, відповідно розширюється й коло цивільних відносин.

Зокрема, не викликає заперечень, що немайнові відносини посідають чільне місце у предметі цивільно-правового регулювання, що призводить до появи у колі цивільних відносин нових видів.

Так, до цивільних відносин належать організаційні відносини, які не містять майнового складника, але при цьому наділені всіма ознаками, передбаченими ст. 1 ЦК України. Організаційні відносини виникають з приводу створення та функціонування численних юридичних осіб (акціонерних товариств, інших господарських товариств (з обмеженою та додатковою відповідальністю, кооперативів тощо); організаційні відносини виникають при реорганізації та ліквідації юридичної особи, а також у зв'язку із застосуванням процедур банкрутства, реєстрації певних юридично значущих дій та ін.

Тож, можна дійти висновку, що організаційні відносини хоча й пов'язані з цивільними відносинами, які виникають у різних сферах приватного життя, але при цьому вони зберігають свою самостійність та автономність.

7. Цивільно-правову природу мають і корпоративні відносини, які тісно пов'язані з організаційними.

Особливість корпоративних відносин, яка обумовлює їх самостійний характер, пов'язана з організацією й діяльністю юридичних осіб корпоративного типу, до яких належать передусім акціонерні товариства, а також товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю. Ці відносини виникають у зв'язку з участю осіб (юридичних, фізичних) у корпораціях, організацією корпоративного управління, обсягом і специфікою виникнення й реалізацією корпоративних прав тощо.

Виходячи з наведеного, за своїм характером корпоративні відносини можуть бути як організаційними, так і майновими.

Їх учасники є юридично рівними, діють на підставі власного волевиявлення, тобто в цих відносинах реалізується приватноправова автономія – усе це є підставами для віднесення їх до цивільних відносин.

8. Новими для предмета приватного права є інформаційні відносини у складі цивільних. Хоча інформаційні відносини за своєю природою є міжгалузевими (тобто відповідають ознакам як приватного, так і публічного права), значний їх сегмент має приватний характер.

Оскільки інформація визнана ст. 200 ЦК України належним об'єктом цивільного права, відповідні відносини, пов'язані з належністю інформації, її використанням, передачею, вчиненням інших дій, належать до цивільних і регулюються нормами цивільного законодавства.

9. Аналізуючи коментовану статтю, можна констатувати, що саме визначення у ст. 1 ЦК України ключових ознак цивільних відносин, а саме: юридичної рівності, вільного волевиявлення, майнової самостійності учасників, – дає можливість до подальшого розширення кола цивільних відносин у процесі демократизації суспільства та поглиблення його приватноправових засад.

10. Хоча майнові відносини й утворюють за обсягом найбільшу частину предмета цивільно-правового регулювання, не всі майнові відносини регулюються нормами цивільного законодавства.

У ч. 2 коментованої статті передбачається, що до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується.

Це обумовлено тим, що за наявності адміністративного або іншого владного підпорядкування, що є характерним у тому числі для податкових і бюджетних відносин, відсутня надзвичайно важлива ознака цивільних відносин – юридична рівність учасників, а за таких умов норми цивільного законодавства не застосовуються.

Стаття 2. Учасники цивільних відносин

1. Учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи (далі – особи).

2. Учасниками цивільних відносин є: держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

1. Коментована стаття визначає, що учасниками цивільних відносин є як фізичні, так і юридичні особи. Чинний ЦК 2003 р., на відміну від Цивільних кодексів інших пострадянських держав відмовився від застосування терміна «громадянин», натомість використавши поняття «фізична особа». Відповідно до ст. 24 ЦК України фізичною особою визнається людина як учасник цивільних правовідносин. Це означає, що учасниками цивільних відносин розглядаються громадяни як України, так і інших держав, а також особи, які не мають постійного політико-правового зв'язку із жодною державою й визнаються особами без громадянства (апатридами).

2. Крім типових суб'єктів цивільно-правових відносин, якими є фізичні та юридичні особи, учасниками цивільно-правових відносин згідно з ч. 2 коментованої статті можуть бути: держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, а також іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Слід зауважити, що суб'єкти публічного права, які за своїм основним функціональним призначенням виконують інші функції, як правило, владно-політичного характеру, беруть участь у цивільно-правових відносинах винятково. Для них участь у цивільно-правових відносинах має допоміжний (неосновний) характер. Водночас, вступаючи в цивільно-правові відносини, вони наділяються такими самими правами, як і будь-які інші учасники цивільного обороту (фізичні або юридичні особи). Таке правило закріплено у ст. 82 ЦК України.

Україна, як і кожна інша держава, є передусім політико-територіальною організацією публічної влади. Держава для реалізації покладених на неї функцій наділяється державним суверенітетом, завдяки чому сама регулює різні відносини, встановлюючи загальнообов'язкові правила поведінки.

Участь у цивільних відносинах держави та утворених нею органів викликає в судовій практиці чимало труднощів. Зокрема це стосується цивільно-правового статусу військових утворень.

Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» суб'єктами такої діяльності є військові частини, заклади, установи та організації ЗС України, які утримуються за рахунок коштів Державного бюджету України, ведуть відокремлене господарство, мають кошторис надходжень та видатків, рахунки в установах банків, печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням. Водночас відповідно до ст. 4 названого Закону реєстрація військових частин як суб'єктів господарської діяльності здійснюється в особливому порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України. Кошти, одержані від здійснення військовими частинами господарської діяльності, зараховуються до Державного бюджету України та використовуються виключно на національну оборону відповідно до кошторису Міністерства оборони України.

За невиконання договірних зобов'язань, а також за шкоду і збитки, заподіяні довкіллю, правам та інтересам фізичних та юридичних осіб та державі, військова частина як суб'єкт господарської діяльності несе відповідальність, передбачену законом і договором. Військова частина як суб'єкт господарської діяльності за своїми зобов'язаннями відповідає коштами, що надходять на її рахунок за відповідними статтями кошторису (крім захищених статей), а в разі їх недостатності відповідальність за зобов'язаннями військової частини несе Міністерство оборони України. Стягнення за зобов'язаннями військової частини не може бути звернено на майно, за нею закріплене.

У рішенні Верховного Суду у конкретній справі було зазначено, що «військова частина не може мати достатнього рівня майнової самостійності, який є необхідним для учасника цивільних правовідносин, передбаченим ч. 1. ст. 1 ЦК України. Тому військова частина не може вважатися учасником цивільних правовідносин (юридичною особою) в розумінні ЦК України, а відтак не є самостійним суб'єктом господарських правовідносин. Та обставина, що відповідно до ч. 3 ст. 5 Закону України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» військова частина за своїми зобов'язаннями відповідає коштами, що надходять на її рахунок по відповідних статтях кошторису (крім захищених статей), не свідчить про її майнову самостійність, наявність в неї статусу юридичної особи та здатність бути позивачем та відповідачем в суді. Належним відповідачем у справі має бути держава».

Однак, беручи участь у цивільно-правових відносинах, держава Україна, як й інші публічно-правові утворення (Автономна Республіка Крим, територіальні громади), виступає на засадах юридичної рівності з іншими учасникам цивільно-правових відносин. Так,

держава Україна виступає суб'єктом цивільного права насамперед у відносинах власності, де її інтереси представляють уповноважені державні органи: КМ України, Фонд державного майна України, Державне казначейство України та інші.

Автономна Республіка Крим також виступає власником майна, яке належить до республіканської власності АРК (див. коментар до ст. 318 ЦК України).

Особливий статус у цивільно-правових відносинах власності має Український народ. Відповідно до ст. 13 Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси є об'єктами права власності Українського народу. Це положення також закріплене у ст. 324 ЦК України.

Водночас, оскільки від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування, саме вони є учасниками цивільних правовідносин і реалізують у цивільному обороті відповідні повноваження власника.

Судова практика:

1. Постанова Верховного Суду у справі № 902/21/21 від 11.10.2023 р.

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114187044>

Стаття 3. Загальні засади цивільного законодавства

1. Загальними засадами цивільного законодавства є:

1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;

2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом;

3) свобода договору;

4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;

5) судовий захист цивільного права та інтересу;

6) справедливість, добросовісність та розумність.

1. Коментована стаття визначає загальні засади цивільного законодавства, тобто загальні принципи цивільного права. Принципами права визнаються такі відправні (основні) положення, які виражають найважливіші закономірності розвитку права, визначають його головні риси, характеризуються найвищим рівнем імперативності і загальною значущістю, відбивають об'єктивну необхідність побудови і зміцнення певного суспільного ладу.

Закріплені у коментованій статті принципи цивільного законодавства, спрямовані на ствердження ідей цивільного права як права приватного. Передусім коментована стаття передбачає серед основних загальних засад цивільного законодавства неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини. Ця основоположна ідея кореспондується із загальногуманістичним підходом, закріпленим у Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод, яка завдяки ратифікації її Україною стала невід'ємною частиною вітчизняного законодавства. Принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини реалізований у положеннях кн. 2 ЦК України «Особисті немайнові права фізичної особи», зокрема у ст. 291 «Право на сім'ю», ст. 301 «Право на особисте життя та його таємницю», ст. 311 «Право на недоторканність житла», ст. 312 «Право на вибір роду занять» та ін.

Однак слід звернути увагу на те, що у коментованій статті йдеться про неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя фізичної особи. Цивільний кодекс України, захищаючи приватне життя людини, встановлює, що у випадках, прямо передбачених законом, допускаються певні обмеження особистих немайнових прав фізичної

особи. Прикладом такого обмеження може бути ч. 3 ст. 311 ЦК України, яка передбачає, що у невідкладних випадках, пов'язаних із рятуванням життя людей та майна або безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, законом може бути встановлений інший порядок проникнення до житла чи іншого володіння фізичної особи, проведення в них огляду та обшуку. Водночас таке втручання не можна кваліфікувати як свавільне, а тому ці дії не порушують коментованого принципу.

2. Серед основних загальних засад цивільного законодавства також названий принцип неприпустимості позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом. Це положення гарантує власникам, що належне їм майно не може бути вилучено на інших підставах, ніж встановлених законом. Причому в коментованій статті поняття «закон» застосовується у власному розумінні, тобто як акт вищої юридичної сили. Такий підхід має забезпечити всім власникам недоторканність їх майна.

Непорушність права власності закріплена також у ст. 321 ЦК України, якою передбачено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Примусове відчуження об'єктів права власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості.

Випадки примусового вилучення майна у власника передбачені ЦК України й обумовлені перш за все необхідністю підтримувати публічний (суспільний) порядок, наприклад, у разі викупу земельної ділянки у зв'язку з суспільною необхідністю (ст. 350), викупу пам'ятки історії та культури (ст. 352), реквізиції (ст. 353) тощо.

3. Принцип свободи договору передбачає, як це закріплено у ст. 627 ЦК України, що сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагентів та визначенні умов договору та застосуванні до контрагента заходів цивільно-правової відповідальності. Цей принцип повною мірою кореспондується із засадами диспозитивності, що є стрижневими для регулювання цивільно-правових відносин.

Оскільки суб'єкти цивільних правовідносин є автономними, тобто незалежними в майновому, організаційному та адміністративному відношеннях, вони здійснюють належні їм права на власний розсуд, у тому числі при укладенні договору. Закріплення свободи договору на рівні основних засад цивільного законодавства засвідчує не тільки значущість цього принципу, а й підкреслює відновлення приватноправових начал у договірних відносинах.

Свобода договору як одна із загальних засад цивільного законодавства є межею законодавчого втручання у приватні відносини сторін.

Одночасно слід враховувати, що принцип свободи договору також має свої межі. Він реалізується з урахуванням положень ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості (ст. 627 ЦК України).

Судова практика послідовно дотримується такого підходу.

Так, Верховний Суд у рішеннях по конкретній справі відзначив, що «сторони не можуть у договорі визначати взаємні права й обов'язки у спосіб, який суперечить публічному порядку, порушує положення Конституції України, не відповідає передбаченим ст. 3 ЦК України загальним засадам цивільного законодавства, що обмежують свободу договору, зокрема, справедливості, добросовісності, розумності».

Домовленість сторін договору про врегулювання відносин у супереч існуючим у законодавстві обмеженням не спричиняє встановлення відповідного права та/або обов'язку, як і його зміни та припинення. Тому підписання договору не означає безспірності його умов,

якщо вони суперечать законодавчим обмеженням». Аналогічної позиції суд дотримався й у справі від 01.06.2021 р. № 910/12876/19, а також від 14.02.2023 р. № 920/116/21.

4. У коментованій статті також закріплений конституційний принцип свободи підприємницької діяльності. Цей принцип реалізується на рівні визначення правосуб'єктності учасників цивільного обороту – фізичних та юридичних осіб. Зокрема ст. 50 ЦК України передбачене право фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності, обмеження якого можуть бути встановлені виключно Конституцією України або законом.

Верховний Суд чітко дотримується позиції, що свобода підприємницької діяльності, яка полягає у самостійному здійсненні без обмежень будь-якої підприємницької діяльності, не забороненої законом, належить до ключових засад цивільного права, закріплених у ст. 3 і 627 ЦК України.

У конкретному судовому рішенні зазначається, що «визнання договору недійсним за позовом третьої особи, не сторони договору, є суттєвим втручанням держави у зазначені принципи і порушений інтерес особи має бути таким, що вимагає такого втручання і таке втручання має бути єдиним можливим способом виправлення правової ситуації».

Оскільки юридичні особи наділені ст. 91 ЦК України універсальною правоздатністю, то підприємницькою діяльністю можуть займатися як юридичні особи, спеціально створені з метою одержання прибутку (підприємницькі товариства), так і непідприємницькі товариства та установи за умов, якщо спеціальні обмеження не встановлені законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню (ст. 86 ЦК України). Закріплення принципу свободи підприємницької діяльності як однієї з основних засад цивільного законодавства підкреслює зв'язок його положень з нормами Закону України «Про підприємництво», де вперше було закріплене правило про неможливість свавільного втручання держави, її посадовців, будь-яких інших осіб у підприємницьку діяльність, яка здійснюється згідно з нормами законодавства.

5. Принципи судового захисту цивільного права й охоронюваного законом інтересу органічно пов'язані із самою природою суб'єктивного цивільного права, яке передбачає в разі його порушення можливість здійснити примусове його відновлення.

Для цивільно-правових відносин, учасники яких є юридично рівними та автономними суб'єктами, найбільш адекватним способом захисту є, безумовно, судовий захист. Хоча судовий захист і не вичерпує всіх можливих засобів примусового впливу на порушника суб'єктивного цивільного права, однак серед інших способів захисту, передбачених гл. 3 ЦК України, він домінує.

Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу (ст. 16 ЦК України). Звертаючись до суду за захистом порушеного права, особа може вимагати його визнання, припинення дій, що порушують її право, відновлення становища, яке існувало до порушення, відшкодування збитків та інших способів відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної шкоди, визнання правочину недійсним та інших, передбачених ст. 16 ЦК України.

Водночас слід зазначити, що перелік способів судового захисту порушеного чи оспорюваного права, зазначений у наведеній статті, не є вичерпним. Суд може захистити цивільне право або інтерес також іншим способом, встановленим законом або договором.

6. Принцип добросовісності, розумності й справедливості є новим не тільки для українського, а й у цілому для всього пострадянського законодавства. Тривалий час радянська правова доктрина абсолютно відкидала можливість застосування таких оціночних категорій, як добросовісність, розумність, справедливість у цивільному праві, називаючи їх «каучуковими», «гумовими», такими, що призводять до безмежного судового розсуду, і зрештою – до свавілля у прийнятті рішень. Однак практика застосування у західних правових системах таких категорій, як «добрі звичаї», «добросовісність», «справедливість»

надає судам більше можливостей з'ясовувати у повному обсязі фактичні обставини справи і насамкінець, встановити об'єктивну істину.

Запровадження у вітчизняній правовій системі міжнародно-правових стандартів передбачає не тільки вивчення закономірностей розвитку світової правової практики, окремих правових «сімей», національних правових систем з урахуванням українських національних правових традицій, а й осмислення правової ідеології, що супроводжує ці загальновизнані підходи. Категорії добросовісності, розумності й справедливості є важливими загальноприйнятими принципами в цивільному законодавстві багатьох країн, зокрема Італії, Нідерландів, Німеччини та Франції. Для того, щоб визначити, чого вимагають «справедливість» і «розумність», слід звертатися до тлумачення загальновизнаних принципів права, сучасних правових поглядів, враховуючи реальні соціальні й приватні інтереси.

Виходячи із засад розумності й справедливості, сторони повинні при веденні переговорів враховувати розумні інтереси один одного. Усі договірні зобов'язання мають інтерпретуватися відповідно до принципів розумності й справедливості. Поняття ж добросовісності здебільшого пов'язане, на відміну від категорій розумності та справедливості, із суб'єктивними чинниками й застосовується для визначення психічних намірів сторони.

Принципи справедливості, добросовісності є фундаментальними засадами цивільного законодавства та основами зобов'язання, спрямованими, зокрема, на реалізацію правовладдя та встановлення меж поведінки учасників цивільних відносин.

Добросовісність у діях учасника означає прагнення сумлінно використовувати цивільні права і сумлінно використовувати цивільні обов'язки, у тому числі передбачати можливість завдання своїми діями, бездіяльністю шкоди правам та інтересам інших осіб (див. постанову ВС у справі від 12.04.2023 р. № 910/6178/20).

У судових рішеннях (включаючи постанови Верховного Суду) наголошується, що добросовісність – це відповідність дій учасників цивільних правовідносин певному стандарту поведінки, який характеризується чесністю, відкритістю, повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Тобто, цивільний оборот ґрунтується на презумпції добросовісності та чесності учасників цивільних правовідносин, які вправі розраховувати на таку поведінку інших учасників, що відповідатиме зазначеним критеріям та уявленням про честь і совість.

Судова практика відпрацьовує критерії добросовісної поведінки, що безумовно позитивно впливає на розширення застосування відповідного принципу при розгляді конкретних справ. Так, відзначається, що добросовісна поведінка має бути очікуваною, характерною для інших учасників цивільних правовідносин за порівняних обставин; поведінка учасника цивільно-правових відносин не повинна обмежувати право чи позбавляти права інших осіб та має враховувати права, законні інтереси іншої сторони правовідносин; поведінка сторони має бути законною, зокрема, не допускаються дії виключно з протиправною метою або з наміром заподіяти шкоду іншій особі; учасники цивільних правовідносин повинні сприяти своєму контрагенту різними способами, у тому числі через отримання необхідної інформації.

Відповідність дій сукупно усім цим критеріям дозволить оцінити такі дії як добросовісні. В іншому випадку є підстави стверджувати про недобросовісну поведінку та зловживання правом.

Головне завдання застосування принципу добросовісності полягає в тому, щоби перешкодити стороні отримати переваги та вигоду внаслідок своєї непослідовної поведінки на шкоду іншій стороні, яка добросовісно поклалася на певну юридичну ситуацію, створену першою стороною або обома. Інакше кажучи, принцип добросовісності проявляється в

тому, що жодна особа не може отримувати переваги від своєї незаконної або недобросовісної поведінки.

Така засада, як розумність є апіорі властивою для приватного права. Розумність характерна як для оцінки, так і врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення цивільно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і для тлумачення, в тому числі, і процесуальних норм.

Принцип добросовісності, розумності і справедливості у ч. 3 ст. 509 ЦК України розглядається як одна з основних засад виконання зобов'язання. Категорія добросовісності супроводжує регулювання відносин власності (статті 388, 389, 390 ЦК України та ін.). Уперше в українському цивільному законодавстві як критерій правочинності дій визнаються моральні засади суспільства (ст. 203 ЦК України).

Судова практика:

1. Постанова Верховного Суду у справі від 08.03.2023 р. № 909/810/21.

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109589333>

2. Постанова Верховного Суду у справі від 22.03.2023 р. № 667/8820/15-ц.

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109015645>

3. Постанова Верховного Суду у справі від 29.03.2023 р. № 446/2455/21.

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110054680>

4. Постанова Верховного Суду у справі від 14.02.2024 р. № 914/2223/22.

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117074113>

5. Постанова Верховного Суду у справі від 25.04.2024 р. № 909/260/23.

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118650533>

Стаття 4. Акти цивільного законодавства України

1. Основу цивільного законодавства України становить Конституція України.

2. Основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України.

Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу (далі – закон).

Якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до Верховної Ради України проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до Цивільного кодексу України. Поданий законопроект розглядається Верховною Радою України одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до Цивільного кодексу України.

Зміни до цього Кодексу можуть вноситися виключно законами про внесення змін до Цивільного кодексу України.

{Частину другу статті 4 доповнено абзацом четвертим згідно із Законом № 3081-IX від 02.05.2023}

3. Цивільні відносини можуть регулюватись актами Президента України у випадках, встановлених Конституцією України.

4. Актами цивільного законодавства є також постанови Кабінету Міністрів України.

Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням цього Кодексу або іншому закону, застосовуються відповідні положення цього Кодексу або іншого закону.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КОМЕНТАР Цивільного кодексу України

У двох томах

Том другий

Книги 5–6

За загальною редакцією

О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Цюри

7-ме видання, перероблене і доповнене

ЮРІНКОМ ІНТЕР
Київ–2025

УДК 347(477)(094.5)
НЗ4

1-ше видання вийшло друком у 2005 році,
2-ге видання – у 2006 році, 3-тє видання – у 2008 році,
4-те видання – у 2011 році, 5-те видання – у 2013 році,
6-те видання – у 2019 році

*Відтворення всієї книги чи якої-небудь її частини будь-якими засобами або в будь-якій формі,
у тому числі в Інтернеті, забороняється без письмового дозволу видавництва*

Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. 7-ме вид.,
НЗ4 переробл. і допов. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Цюри. Київ: Юрінком
Інтер, 2025. Т. 2. 1424 с.

ISBN 978-966-667-930-0

ISBN 978-966-667-933-1 (Т. II)

У виданні, підготовленому на основі наукового аналізу цивільного права та узагальнення судової практики, подано постатейне тлумачення чинного Цивільного кодексу України, а також інших актів законодавства.

Використано нові оригінальні підходи до тлумачення складних правових норм і запропоновано найбільш ефективні способи їх використання у правозастосовній діяльності. У підготовці книги брали участь вчені-цивілісти з усіх наукових центрів України, судді Верховного Суду та інших судових інстанцій, нотаріуси.

У новому, сьомому виданні науково-практичного коментаря враховано зміни, внесені до ЦК України, положення нових актів законодавства, новітню судову практику тощо.

Видання розраховане на суддів, працівників прокуратури, правоохоронних органів, адвокатів, спеціалістів юридичних служб підприємств та організацій усіх форм власності, а також на науковців, викладачів, аспірантів. Цей коментар може використовуватись як навчальний посібник для студентів юридичних факультетів закладів вищої освіти.

УДК 347(477)(094.5)

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого FSC® та PEFC™

ISBN 978-966-667-930-0
ISBN 978-966-667-933-1 (Т. II)

© Авторський колектив, 2025
© Юрінком Інтер, 2025

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

БАЖАНОВ Валентин Олександрович	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	§ 2, ст. 698–704, 706, 708–709; ст. 705, 707 (у співавторстві з Бажановою В. О.);
БАЖАНОВА Вікторія Олегівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 710–711, § 2, ст. 705, 707 (у співавторстві з Бажановим В. О.);
БАЛЮК Галина Іванівна	проф., д-р юрид. наук, проф. кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 1189;
БЕЗКЛУБНИЙ Ігор Анатолійович	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 449–458; 1054–1073; 1074–1076;
БІЛИК Олександра Олегівна	канд. юрид. наук, асистент кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	§ 6, ст. 572–593;
БІЛОУСОВ Юрій Валерійович	канд. юрид. наук, проф., проф. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	ст. 41–49; гл. 54, ст. 677–697 (у співавторстві з Чудик-Білоусовою Н. І.); гл. 67, ст. 979–999;
БІРЮКОВА Алевтина Геннадіївна	д-р юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільно-правової політики, інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	ст. 24–32;
БОДНАР Тетяна Валеріївна	д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Національної академії правових наук України, проф. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 526–545; 598–609;
БРОВЧЕНКО Тетяна Ігорівна	канд. юрид. наук, доц., асистентка кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	ст. 95;
БУЛЕЦА Сібілла Богданівна	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри цивільного права та процесу Ужгородського національного університету	§ 6, ст. 806–809 ¹ ;

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

ВАСИЛЬЄВА Вікторія Валентинівна	канд. юрид. наук, старший науковий співробітник лабораторії корпоративного права імені академіка Володимира Луця Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України	ст. 787–791;
ВАСИЛЬЧЕНКО Оксана Петрівна	д-р юрид. наук, проф., директор Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 1, ст. 10;
ВЕЛИКАНОВА Марина Миколаївна	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, завідувач відділу приватноправових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України	розділ II, гл. 52, ст. 626–654; гл. 62, ст. 892–900;
ВІНТОНЯК Наталія Дмитрівна	канд. юрид. наук, старший науковий співробітник лабораторії корпоративного права імені академіка Володимира Луця Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії наук України	ст. 865–874;
ГАЛЯНТИЧ Микола Костянтинович	д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Національної академії правових наук України, головний науковий співробітник відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України	ст. 489–504; 793–797;
ГРАМАЦЬКИЙ Ернест Мірчевич	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 66, § 1, ст. 936–955; гл. 66, § 3, ст. 967–978; гл. 76, ст. 1115–1117;
ГРИГОРЕНКО Олена В'ячеславівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 324–327;
ГРИНЬКО Світлана Дмитрівна	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	гл. 4, ст. 33–40; гл. 64, ст. 908–928 (ст. 914 і 918 у співавторстві з Лукасевич-Крутник І. С.); гл. 82, ст. 1195–1208 (у співавторстві зі Стефанчуком Р. О.);

ГРИНЯК Андрій Богданович	д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, заступник директора Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України з наукової роботи	гл. 49, § 8, ст. 597 ¹ –597 ¹³ (у співавторстві із Сигидин М. М.); гл. 61, § 4, ст. 887–891;
ДЗЕРА Ірина Олександрівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри приватного права Національного університету «Києво-Могилянська академія»	гл. 28, ст. 379–385; гл. 29, ст. 386–394; § 5, ст. 570–571; ст. 6811; гл. 57, ст. 744–758;
ДЗЕРА Олександр Васильович	чл.-кор. Національної академії правових наук України, д-р юрид. наук, проф., акад. Академії наук вищої освіти України, заслужений юрист України	ст. 202–236;
ДІКОВСЬКА Ірина Андріївна	д-р юрид. наук, проф., старший науковий співробітник Інституту порівняльного і міжнародного приватного права Макса Планка (Гамбург, Німеччина); запрошений проф. з міжнародного приватного права Католицького університету Ліля (Франція)	ст. 929–935; 956–966;
ДЯКОВИЧ Мирослава Михайлівна	д-р юрид. наук, проф. кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка	Гл. 56, ст. 731–743; ст. 1268–1285;
ЖОРНОКУЙ Юрій Михайлович	д-р юрид. наук, проф. кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ	ст. 133–141;
ЗАІКА Юрій Олександрович	завідувач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, д-р юрид. наук, проф.	ст. 1258–1267;
ЗАЛІЗКО Оксана Миколаївна	канд. юрид. наук, асистент кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 18, ст. 251–255 (у співавторстві з Москаленко К. В.);
ЗОЗУЛЯК Ольга Ігорівна	д-р юрид. наук, проф., головний науковий співробітник лабораторії корпоративного права імені академік Володимира Луця Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України; проф. кафедри цивільного права ННІОІ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника	ст. 163–166;

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

ЗАХАРОВА Олена Семенівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 6, ст. 55–79 (у співавторстві з Ю. В. Черняк);
КОВАЛЕНКО Тетяна Олександрівна	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	§ 3, ст. 792;
КОДИНЕЦЬ Анатолій Олександрович	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 35, ст. 418–432; гл. 36, ст. 433–448; гл. 39, ст. 459–470; гл. 41, ст. 481–484; гл. 42, ст. 485–488; гл. 75, ст. 1107–1114;
КОССАК Володимир Михайлович	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка	ст. 17–18; 20; 1118–1131;
КОТ Олексій Олександрович	д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України	ст. 15–16, 509–525, 1077–1086;
КОХАНОВСЬКА Олена Велеоніівна	д-р юрид. наук, проф., дійсний член (акад.) Національної академії правових наук України, проф. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 20, ст. 269–280; гл. 21, ст. 281–293;
КРАВЧУК Дарина Василівна	канд. юрид. наук, асистент кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 1209–12111;
КУЗНЕЦОВА Наталія Семенівна	д-р юрид. наук, проф., дійсний член (акад.) Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, помічник ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 1, ст. 1–9; гл. 2, ст. 11–14; Прикінцеві та перехідні положення;
КУХАРЄВ Олександр Євгенович	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту №5 Харківського національного університету внутрішніх справ	ст. 1286–1295;

ЛУКАСЕВИЧ-КРУТНИК Ірина Степанівна	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри цивільного права і процесу Західноукраїнського національного університету	гл. 64, ст. 914 і 918 (у співавторстві з Гринько С. Д.);
МАЙДАНИК Роман Андрійович	д-р юрид. наук, проф., дійсний член (акад.) Національної академії правових наук України, проф. кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 70, ст. 1029–1045 (у співавторстві з Харченком Г. Г.);
МАКОДА Володимир Євгенович	канд. юрид. наук, доц.	ст. 505–508;
МИХАЙЛІВ Марія Омелянівна	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка	гл. 22, ст. 295;
МИХАЛЬНЮК Оксана Василівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, адвокат, партнер Юридичної фірми «УкрЛегіс», член Науково-консультативної ради при Верховному Суді України	гл. 5, ст. 50–54; § 3, ст. 553–559;
МІЛОВСЬКА Надія Василівна	д-р юрид. наук, проф., завідувач відділу дослідження проблем правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України	гл. 83, ст. 1212–1215;
МОСКАЛЕНКО Катерина Вікторівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 18, ст. 251–255 (у співавторстві із Залізко О. М.);
НАГНИБІДА Володимир Іванович	д-р юрид. наук, доц., проф. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	401–406 (у співавторстві з Цюрюю В. В.); 407–417 (у співавторстві з Цюрюю В. В.);
НАДЬОН Вікторія Валентинівна	проф., д-р юрид. наук, проф. кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	гл. 26, ст. 355–372;

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

НОСІК Володимир Васильович	д-р юрид. наук, проф., дійсний член (акад.) Національної академії правових наук України, завідувач кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 373–378;
НОСІК Юрій Володимирович	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 9, ст. 167–169; гл. 10 ст. 170–173;
ОРЛЮК Олена Павлівна	д-р юрид. наук, проф., дійсний член (акад.) Національної академії правових наук України, директор Державної організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій», проф. кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 74, ст. 1093–1098 гл. 74, § 5, ст. 1102–1106;
ОТРАДНОВА Олеся Олександрівна	д-р юрид. наук, проф., директор тренінгового центру прокурорів України, проф. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 199–201; 549–552, 759–786; 827–836; 1166; 1169–1188; 1190–1194;
ПАНОВА Людмила В'ячеславівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 1066–1076; ст. 1076 ⁹ –1076 ¹⁰ ; 1087–1092; 1099–1101;
ПЕРВОМАЙСЬКИЙ Олег Олексійович	канд. юрид. наук, доц., суддя Конституційного Суду України	ст. 82, 90, 99 ¹ ;
ПЕЧЕНИЙ Олег Петрович	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	гл. 85, ст. 1233–1257;
ПІДДУБНА Вікторія Федорівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	ст. 105 ¹ , 110 ¹ , 181–189 (у співавторстві з Філоновою Ю. М.);
ПОГРІБНИЙ Сергій Олексійович	д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Національної академії правових наук України, суддя Верховного Суду	ст. 346–349; 352–354;

ПОПОВ Віктор Андрійович	канд. юрид. наук, асистент кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	ст. 191 (у співавторстві з Тулицькою Є. О.);
ПОПОВА Софія Олегівна	д-р філос. у галузі «Право», старший викладач кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ	ст. 94;
ПРИТИКА Юрій Дмитрович	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 72, §2, ст. 1076 ¹ –1076 ⁸ (у співавторстві з Хоменком М. М.);
ПУЧКОВСЬКА Ірина Йосипівна	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	§ 4, ст. 560–569;
РАДЧЕНКО Лілія Іванівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 174–176; гл. 55, ст. 717–730;
РИМ Тарас Ярославович	д-р юрид. наук, доц., проф. кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету ім. Івана Франка	§ 3, ст. 712–716;
РОМАСЬ Денис Сергійович	д-р філос. з права, доц. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	глава 59, ст. 810–826 (у співавторстві з Ромасем М. І.); гл. 84, ст. 1232 ¹ ;
РОМАСЬ Марія Іванівна	д-р філософії у галузі «Право», доц., доц. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	гл. 23, ст. 316–323, гл. 59, ст. 810–826 (у співавторстві з Ромасем Д. С.);
РЯБОКОНЬ Євген Олександрович	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 1144–1160; 1216–1232; гл. 90, ст. 1302–1308;
САБОДАШ Роман Богданович	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України	ст. 481, 113–118;

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

СЕРДЕЧНА Ірина Леонідівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	гл. 22, ст. 294, 296–315 (у співавторстві зі Стефанчуком Р. О.);
СИГИДИН Мар'яна Михайлівна	канд. юрид. наук, завідувач відділу міжнародних зв'язків Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, викладач кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника	гл. 49, § 8, ст. 597 ¹ –597 ¹³ (у співавторстві з Гриняком А. Б.);
СІЩУК Ліліана Василівна	канд. юрид. наук, доц., старший дослідник, завідувач лабораторії корпоративного права імені академіка Володимира Луця Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України	ст. 119–132; ст. 1132–1143;
СЛІПЧЕНКО Святослав Олександрович	д-р юрид. наук, проф. кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ	ст. 1011–1028;
СПАСИБО-ФАТЄЄВА Інна Валентинівна	проф., д-р юрид. наук, завідувачка кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	ст. 152–162;
СТЕФАНЧУК Марина Миколаївна	д-р юрид. наук, проф. кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений юрист України	гл. 54, ст. 655–676 (у співавторстві з Стефанчуком Р. О., Якимчук С. О.);
СТЕФАНЧУК Руслан Олексійович	д-р юрид. наук, проф., дійсний член (акад.) Національної академії правових наук України, Голова Верховної Ради України	гл. 22, ст. 294, 296–315 (у співавторстві із Сердечною І. Л.); гл. 54, ст. 655–676 (у співавторстві зі Стефанчук М. О., Якимчук С. О.); гл. 82, ст. 1195–1208 (у співавторстві з Гринько С. Д.);
ТУПИЦЬКА Євгенія Олександрівна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого	ст. 191 (у співавторстві з Поповим В. А.);

ФЕДОРЧЕНКО Наталія Володимирівна	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри загальноюридичних дисциплін, цивільного права та правового забезпечення туризму Київського університету туризму, економіки і права	ст. 901–907;
ФІЛОНОВА Юлія Михайлівна	канд. юрид. наук, асистентка кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	ст. 105 ¹ , 110 ¹ , 181–189 (у співавторстві з Піддубною В. Ф.);
ХАРИТОНОВ Євген Олегович	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», чл.-кор. Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України	ст. 244–250; 1161–1165;
ХАРИТОНОВА Олена Іванівна	д-р юрид. наук, проф., завідувачка кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія», чл.-кор. Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України.	ст. 19;
ХАРЧЕНКО Георгій Георгійович	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	гл. 24, ст. 328–345; гл. 35, ст. 397–400; гл. 70, ст. 1029–1045 (у співавторстві з Майдаником Р.); гл. 30, ст. 395–396;
ХОМЕНКО Вікторія Олександрівна	канд. юрид. наук, асистент кафедри міжнародного приватного права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 179 ¹ , 658 ¹ , 80–81, 83–89, 91–93, 96–112;
ХОМЕНКО Михайло Михайлович	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 21–22, 190, 1057 ¹ , 1075 ¹ ; гл. 72, §2, ст. 1076 ¹ –1076 ⁸ (у співавторстві з Притикою Ю. Д.); гл. 51, ст. 610–625; 658 ¹ ;
ХОТИНСЬКА-НОР Оксана Зіновіївна	д-р юрид. наук, проф. кафедри, завідувачка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 798–805;

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

ЦІКАЛО Володимир Ігорович	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка	ст. 96 ¹ ;
ЦЮРА Вадим Васильович	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 237–242, 243; 350–351; 401–406 (у співавторстві з Нагнибідою В. І.); 407–417 (у співавторстві з Нагнибідою В. І.); гл. 68, ст. 1000–1010;
ЧЕРНЯК Юлія Валеріївна	д-р юрид. наук, доц., доц. кафедри міжнародного приватного права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, суддя Верховного Суду	гл. 6, ст. 55–79 (у співавторстві з О. С. Захаровою);
ЧОРНА Жанна Леонтіївна	канд. юрид. наук, проф., проф. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	гл. 61, § 3, ст. 875–886;
ЧУДИК-БІЛОУСОВА Надія Іванівна	канд. юрид. наук, доц., завідувачка кафедри соціального забезпечення Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	гл. 54, ст. 677–697 (у співавторстві з Білоусовим Ю. В.);
ШИМОН Світлана Іванівна	д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри підприємницького та корпоративного права Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана	ст. 23, ст. 546–548; ст. 1167–1168;
ЩЕРБИНА Богдан Сергійович	канд. юрид. наук, доц. кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка	ст. 177–180; ст. 594–597; Гл. 89, ст. 1296–1298, ст. 1300–1301;
ЮРКЕВИЧ Юрій Миколайович	д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка	гл. 61, § 1, ст. 837–864;
ЯКИМЧУК Світлана Олексіївна	канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова	гл. 54, ст. 655–676 (у співавторстві з 676 (у співавторстві зі Стефанчук М. О., Стефанчуком Р. О.);

ЯКУБІВСЬКИЙ
Igor
Євгенович

д-р юрид. наук, проф., проф. кафедри
цивільного права та процесу юридичного
факультету Львівського національного
університету імені Івана Франка,
в. о. головного наукового співробітника
відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-
правових експертиз
Національної академії наук України

ст. 471–480;
гл. 71, § 1, ст. 1046–1053;

ЯРОЦЬКИЙ
Віталій
Леонідович

д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. Національної
академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри цивільно-правової
політики, права інтелектуальної власності
та інновацій Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ст. 192–193;
гл. 14, ст. 194–198.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АМКУ	–	Антимонопольний комітет України
АРК	–	Автономна Республіка Крим
АТ	–	акціонерне товариство
БК України	–	Бюджетний кодекс України
ВАС України	–	Вищий адміністративний суд України
ВАТ	–	відкрите акціонерне товариство
ВГС України	–	Вищий господарський суд України
ВК України	–	Водний кодекс України
ВП ВС	–	Велика Палата Верховного Суду
ВР АРК	–	Верховна Рада Автономної Республіки Крим
ВР України	–	Верховна Рада України
ВС	–	Верховний Суд
ВСУ, ВС України	–	Верховний Суд України
ВСС України	–	Вищий спеціалізований суд України
ГК України	–	Господарський кодекс України
ГПК України	–	Господарський процесуальний кодекс України
ДП	–	державне підприємство
ДТП	–	дорожньо-транспортна пригода
ЕОМ	–	електронно-обчислювальна машина
ЄДР	–	Єдиний державний реєстр
ЄДРПОУ	–	Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України
ЄСПЛ	–	Європейський суд з прав людини
ЖБК	–	житлово-будівельний кооператив
ЖК України	–	Житловий кодекс України
ЗАТ	–	закрите акціонерне товариство
ЗК України	–	Земельний кодекс України
КАС ВС	–	Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду
КАС України	–	Кодекс адміністративного судочинства України
КЗпП України	–	Кодекс законів про працю України
КК	–	Кримінальний кодекс України

КМУ, КМ України	–	Кабінет Міністрів України
КпАП України	–	Кодекс України про адміністративні правопорушення
КПК України	–	Кримінальний процесуальний кодекс України
КпН України	–	Кодекс України про надра
КСУ, КС України	–	Конституційний Суд України
КТ	–	командитне товариство
КТМ України	–	Кодекс торговельного мореплавства України
КУзПБ	–	Кодекс України з процедур банкрутства
КЦЗ України	–	Кодекс цивільного захисту України
ЛК України	–	Лісовий кодекс України
МВС України	–	Міністерство внутрішніх справ України
МЗС України	–	Міністерство закордонних справ України
Мін'юст	–	Міністерство юстиції України
МК України	–	Митний кодекс України
МКАС при ТПП	–	Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України
МОЗ	–	Міністерство охорони здоров'я України
МСЕК	–	медико-соціальна експертна комісія
МТП	–	Міжнародна торгова палата
НБУ, НБ України	–	Національний банк України
НКЦПФР	–	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
НОІВ	–	Національний орган інтелектуальної власності
ПАТ	–	публічне акціонерне товариство
ПВСУ, ПВС України	–	Пленум Верховного Суду України
ПК України	–	Податковий кодекс України
ПрАТ	–	приватне акціонерне товариство
ПТ	–	повне товариство
РАЦС	–	реєстрація актів цивільного стану
РМ АРК	–	Рада міністрів Автономної Республіки Крим
САТ УРСР	–	Статут автомобільного транспорту УРСР

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

СВВТ СРСР	–	Статут внутрішнього водного транспорту СРСР
СЗ України	–	Статут залізниць України
СК України	–	Сімейний кодекс України
СНД	–	Співдружність Незалежних Держав
ТОВ	–	товариство з обмеженою відповідальністю
ТДВ	–	товариство з додатковою відповідальністю
ФДМУ, ФДМ України	–	Фонд державного майна України
ЦК України	–	Цивільний кодекс України
ЦК УРСР 1963 р.	–	Цивільний кодекс УРСР 1963 р.
ЦМК	–	цілісний майновий комплекс
ЦПК України	–	Цивільний процесуальний кодекс України

Книга п'ята

ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Глава 47

Поняття зобов'язання. Сторони у зобов'язанні

Стаття 509. Поняття зобов'язання та підстави його виникнення

1. Зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

{Частина перша статті 509 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1984-VIII від 23.03.2017}

2. Зобов'язання виникають з підстав, встановлених статтею 11 цього Кодексу.

3. Зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості.

1. Однією з основних категорій приватного права є категорія зобов'язання (зобов'язального правовідношення), легальне визначення якого закріплене у ст. 509 ЦК України. Характерними рисами зобов'язального правовідношення, що відрізняють його від речових правовідносин, є наявність визначеного кола осіб – учасників зобов'язання – суб'єктів зобов'язання (боржника та кредитора), а також його особливого об'єкта – цивільно-правового обов'язку боржника перед кредитором і, відповідно, права вимоги кредитора до боржника.

У зобов'язанні мають бути чітко визначені його суб'єкти та конкретизований його об'єкт. Відсутність або невизначеність (недостатня визначеність) зазначених елементів зобов'язання може бути підставою для оспорування (або невизнання) факту виникнення зобов'язальних правовідносин.

2. Оскільки зобов'язання є різновидом цивільних правовідносин, підставою його виникнення можуть бути юридичні факти, визначені у ст. 11 ЦК України. Відповідно до ч. 1 ст. 11 ЦК України цивільні права та обов'язки виникають з дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

3. Як зазначено у постанові Верховного Суду від 09.11.2023 р. у справі № 420/2411/1966, «цивільне зобов'язання передбачає наявність обов'язку боржника відносно кредитора, якому кореспондується право кредитора вимагати від боржника виконання відповідного обов'язку, і таке зобов'язання в силу частин другої та третьої статті 11 ЦК України може виникати на підставі договорів та інших правочинів, завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі, інших юридичних фактів, безпосередньо з актів цивільного законодавства тощо».

4. Основним юридичним фактом, на підставі якого виникають зобов'язальні правовідносини, є цивільно-правовий договір. Договором є домовленість двох або більше сторін,

спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 626 ЦК України).

Окрім договору, підставою виникнення зобов'язання можуть бути також інші правочини (односторонні правочини). Одностороннім правочином є дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами (ст. 202 ЦК України). Односторонній правочин може створювати обов'язки лише для особи, яка його вчинила. Найбільш поширеним прикладом одностороннього правочину є заповіт.

Зобов'язання також можуть виникати внаслідок створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності, у зв'язку із заподіянням шкоди іншій особі або безпосередньо з актів цивільного законодавства.

Необхідно зауважити, що ст. 11 ЦК України не містить вичерпного переліку юридичних фактів, на підставі яких виникають цивільні права та обов'язки.

5. Частина 3 коментованої статті закріплює основні засади зобов'язальних правовідносин – добросовісність, розумність, справедливість. Водночас до основних принципів зобов'язальних правовідносин слід також віднести принципи свободи договору, свободи підприємництва та принцип судового захисту цивільного права й інтересу (див. коментар до ст. 3 ЦК України).

6. Добросовісність є однією з основоположних засад цивільного законодавства та імперативним принципом щодо дій усіх учасників цивільних правовідносин (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Добросовісність – це відповідність дій учасників цивільних правовідносин певному стандарту поведінки, який характеризується чесністю, відкритістю, повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Тобто, *цивільний оборот ґрунтується на презумпції добросовісності та чесності учасників цивільних відносин, які вправі розраховувати саме на таку поведінку інших учасників, що відповідатиме зазначеним критеріям та уявленням про честь і совість*. Такий висновок викладено у постанові Верховного Суду від 07.09.2022 р. у справі № 910/16579/20.

7. Чинний ГК України передбачає можливість існування господарських зобов'язань (див., зокрема, ст. 173), що зумовлює необхідність їх порівняння з цивільними зобов'язаннями. Переважна частина господарських зобов'язань є різновидом цивільних. Під господарськими зобов'язаннями ГК України розуміє зобов'язання, що виникають між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин з підстав, передбачених ГК України, у зв'язку з якими один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управлена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Убачається, що ці різновиди зобов'язань мають відокремлюватися один від одного за підставами їх виникнення та за суб'єктним складом. При цьому правильна кваліфікація зобов'язання (його віднесення до цивільних або, навпаки, до господарських зобов'язань) відіграватиме вирішальну роль для визначення правового регулювання таких зобов'язальних відносин – для встановлення порядку зміни або припинення зобов'язання, для вирішення питання про відповідальність за порушення зобов'язання, для визначення диспозитивних норм, що мають застосовуватися до зобов'язання, тощо.

Підстави виникнення господарських зобов'язань визначені у ст. 174 ГК України.

Стаття 510. Сторони у зобов'язанні

1. Сторонами у зобов'язанні є боржник і кредитор.
2. У зобов'язанні на стороні боржника або кредитора можуть бути одна або одночасно кілька осіб.
3. Якщо кожна із сторін у зобов'язанні має одночасно і права, і обов'язки, вона вважається боржником у тому, що вона зобов'язана вчинити на користь другої сторони, і одночасно кредитором у тому, що вона має право вимагати від неї.

1. Коментована стаття визначає коло осіб, які можуть виступати як учасники зобов'язального правовідношення – сторін зобов'язання (боржника та кредитора).

Сторонами зобов'язання (його суб'єктами) є особи, які відповідно до положень ЦК України є учасниками цивільних відносин. Так, сторонами зобов'язальних правовідносин можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права (ст. 2 ЦК України).

Боржником у зобов'язанні є учасник зобов'язальних відносин, на якого покладено певний цивільно-правовий обов'язок (вчинення певної дії або утримання від її вчинення) на користь кредитора.

Кредитором у зобов'язанні є учасник зобов'язальних відносин, який відповідно до умов зобов'язання має право вимагати від боржника вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення.

2. Згідно з ч. 2 коментованої статті у зобов'язанні на стороні боржника або кредитора можуть бути одна або одночасно кілька осіб. У разі, коли у зобов'язанні на стороні боржника та (або) на стороні кредитора беруть участь кілька осіб, має місце «множинність осіб у зобов'язанні». Якщо у зобов'язанні беруть участь кілька боржників, така множинність називається пасивною, якщо ж кілька кредиторів – активною. У тому разі, коли сторонами зобов'язання одночасно є кілька боржників і кілька кредиторів, така множинність називається змішаною (*щодо особливостей виконання зобов'язань із множинністю осіб див. коментар до ст. 540–544 ЦК України*).

3. У ч. 1 ст. 509 ЦК України відображена ідеальна модель зобов'язального правовідношення, у якому на боржника покладено виключно певний цивільно-правовий обов'язок, якому кореспондує право вимоги кредитора. На практиці більшість зобов'язань має двосторонній, або синалагматичний, характер, коли у кожного учасника зобов'язальних відносин є і права, і обов'язки. Як найбільш поширений приклад синалагматичного зобов'язання, про які йдеться в ч. 3 коментованої статті, можна навести договір купівлі-продажу. На продавця покладено обов'язок передати майно (товар) та надано право вимагати сплати покупцем певної грошової суми, а покупець, відповідно, зобов'язаний сплатити продавцеві цю суму та має право вимагати передачі йому майна (товару) відповідно до умов договору купівлі-продажу.

Двосторонні (синалагматичні) договори слід відрізняти від двосторонніх правочинів. Наприклад, договір дарування є двостороннім правочином, оскільки для його укладення необхідно волевиявлення двох сторін – дарувальника і обдаровуваного. Дарувальник повинен передати (зобов'язатися передати у майбутньому) безоплатно майно (дарунок) у власність обдаровуваному, а останній, в свою чергу, вправі прийняти цей дарунок. Якщо обдаровуваний не прийме дарунка, зобов'язальне відношення дарування не виникне. Отже, двосторонній характер цього правочину вбачається очевидним. Водночас договір дарування є одностороннім договором, за яким на дарувальника покладено обов'язок передати майно, а обдаровуваному надано право прийняти цей дарунок. Слід підкреслити, що можливість обтяження передачею дарунка покладенням на обдаровуваного певного обов'язку на користь третьої особи (ст. 725 ЦК України) не впливає на одностороннє зобов'язувальний характер договору дарування. Убачається, що в такому випадку має місце набуття договором дарування ознак комплексного договору.

СТАТТЯ 511. ТРЕТЯ ОСОБА У ЗОБОВ'ЯЗАННІ

1. Зобов'язання не створює обов'язку для третьої особи. У випадках, встановлених договором, зобов'язання може породжувати для третьої особи права щодо боржника та (або) кредитора.

1. Під третьою особою у зобов'язанні слід розуміти учасника цивільних правовідносин, який не є стороною (боржником або кредитором) у зобов'язанні. Треті особи беруть участь у регресних зобов'язаннях, у зобов'язаннях на користь третьої особи, у зобов'язаннях, які виконуються замість боржника іншою особою тощо.

У коментованій статті законодавець закріпив загальновідому презумпцію цивільного права про те, що зобов'язання як цивільно-правовий зв'язок між кредитором та боржником не може створювати обов'язку для третьої особи.

Особливу роль зазначена норма відіграє для договірного права, оскільки вона прямо забороняє створення обов'язків сторонами договору для особи, яка не бере в ньому участі (особисто або через представників).

Водночас у коментованій статті встановлюється можливість сторін зобов'язання у випадках, передбачених договором, створити для третьої особи певні права. Такі договори дістали назву договорів на користь третьої особи (див. коментар до ст. 636 ЦК України).

2. Договори на користь третьої особи слід відокремлювати від договорів, спрямованих на передачу прав кредитора третій особі. Так, укладений орендарем договір страхування орендованого майна на користь орендодавця (вигодонабувача) є договором на користь третьої особи. Сторонами цього договору страхування майна є орендар (страхувальник) і страховик. При цьому право отримати страхове відшкодування при настанні страхового випадку належатиме орендодавцю – третій особі, на користь якої був укладений договір страхування. Страхувальник вправі вимагати виплати страхового відшкодування лише у випадку, коли вигодонабувач відмовиться від зазначеного права вимоги, за умови, що це не суперечить закону та договору. Отже, при укладенні й виконанні договорів на користь третьої особи заміни кредитора у зобов'язанні не відбувається, у зв'язку з чим суб'єктний склад зобов'язання залишається незмінним. У договорі на користь третьої особи права між кредитором і вигодонабувачем розподіляються на стадії формування договірного зобов'язання, а тому вигодонабувач не витісняє кредитора із зобов'язання.

Як зазначено у постанові Верховного Суду від 09.04.2019 р. у справі № 910/5428/18, *«наявність у третьої особи певного права щодо боржника та (або) кредитора у зобов'язанні, а також покладення виконання обов'язку боржником на іншу особу не зумовлює виникнення обов'язків перед кредитором в іншій особі, яка не є стороною зобов'язання»*.

СТАТТЯ 512. ПІДСТАВИ ЗАМІНИ КРЕДИТОРА У ЗОБОВ'ЯЗАННІ

1. Кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок:

- 1) передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги);**
- 2) правонаступництва;**
- 3) виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем);**
- 4) виконання обов'язку боржника третьою особою.**

2. Кредитор у зобов'язанні може бути замінений також в інших випадках, встановлених законом.

3. Кредитор у зобов'язанні не може бути замінений, якщо це встановлено договором або законом.

1. У коментованій статті законодавець встановив підстави заміни кредитора у зобов'язанні, закріпивши в ч. 1 ст. 512 ЦК України на законодавчому рівні також інші підстави заміни кредитора.

Незважаючи на назву коментованої статті («Підстави заміни кредитора у зобов'язанні»), яка, як відомо, не має нормативного значення, зобов'язальні права кредитора можуть передаватися як у повному обсязі, так і частково (див. коментар до ст. 514 ЦК України).

Відступлення права вимоги являє собою договірну передачу зобов'язальних вимог первісного кредитора (цедента) новому кредиторові (цесіонарію). Відступлення права вимоги відбувається шляхом укладення договору між цедентом та цесіонарієм. Якщо відступлення вимоги має оплатний характер, до цього договору застосовуються положення ЦК України про купівлю-продаж, якщо передача права є безоплатною – положення про дарування.

Особливо слід підкреслити, що договір про відступлення права вимоги за своєю природою не є договором *sui generis* – «договором цесії», теорія якого була штучно створена за радянських часів у зв'язку з відсутністю законодавчо закріпленої можливості передачі прав кредитора на підставі договорів купівлі-продажу або дарування.

Закріплення в ст. 177 ЦК України майнового права як самостійного об'єкта цивільних прав дало юридичну можливість передавати права вимоги кредитора в межах наявних цивільно-правових договорів (купівля-продаж, дарування, факторинг), а також використовувати ці права як забезпечення виконання зобов'язань.

Як зазначається у постанові Верховного Суду від 05.04.2024 р. у справі № 243/603/16-ц, «відповідно до ч. 1 ст. 512 ЦК України кредитор у зобов'язанні (крім випадків, передбачених статтею 515 ЦК України) може бути замінений іншою особою внаслідок, зокрема, передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги), а згідно зі статтею 514 цього Кодексу до нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом».

Відповідно до п. 2 ч. 1 коментованої статті самостійною підставою заміни кредитора у зобов'язанні є правонаступництво. Цивільному праву відомі дві форми правонаступництва – універсальне та сингулярне.

При універсальному правонаступництві до правонаступника разом з правами первісного кредитора переходять і його обов'язки. Найбільш поширеними випадками універсального правонаступництва у сучасному цивільному праві є спадкове правонаступництво і правонаступництво в результаті реорганізації юридичної особи. При сингулярному правонаступництві до правонаступника переходить тільки певне право кредитора, як, наприклад, при договірній передачі прав вимоги (цесії).

Тож, убачається, що законодавець, закріплюючи правонаступництво як самостійну підставу заміни кредитора, мав на увазі саме універсальне правонаступництво.

Підставою заміни кредитора внаслідок правонаступництва (так само як і внаслідок виконання зобов'язання за боржника поручителем, майновим поручителем або іншою третьою особою) буде пряма вказівка акта цивільного законодавства (ч. 3 ст. 11 ЦК України), а також настання певних обставин, які мають юридичне значення (наприклад, припинення юридичної особи шляхом реорганізації).

Згідно з вимогами чинного законодавства заміна осіб в окремих зобов'язаннях через волевиявлення сторін (відступлення права вимоги) є різновидом правонаступництва та можливе на будь-якій стадії процесу.

Пункт 3 ч. 1 ст. 512 ЦК України як самостійну підставу заміни кредитора встановлює виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем). Водночас законодавством України про заставу не було врегульовано ситуацію, коли заставодавець, що не є боржником за основним зобов'язанням (майновий поручитель), виконував його обов'язок перед кредитором. Зазначена норма ЦК України усуває наведене прогалину в регулюванні заставних правовідносин.

Відповідно до ст. 528 ЦК України зобов'язання може бути виконане не тільки самим боржником, але й третіми особами. У цьому разі кредитор зобов'язаний прийняти виконання, запропоноване за боржника третьою особою. Необхідно зазначити, що в законі передбачаються випадки, коли таке виконання за боржника третьою особою не припиняє зобов'язання, але тягне за собою заміну кредитора. У теорії цивільного права виконання зобов'язання (платежу) із вступом третьої особи в права кредитора дістало назву суброгації (від лат. *subrogatio, subrogare* – «обрання замість»).

Суброгація відрізняється від регресних зобов'язань. Основна відмінність суброгації від регресу полягає в тому, що при суброгації переходить існуюче право з усіма його забезпеченнями, а регрес породжує нове право. Регресне зобов'язання виникає автоматично у випадках, зазначених у законі, після припинення головного зобов'язання внаслідок його виконання третьою особою. При суброгації третя особа вступає в існуюче зобов'язання, витісняючи з нього первісного кредитора.

Не можна погодитися з непоодинокими випадками ототожнення українськими науковцями поняття «цесія» з поняттям «заміна кредитора у зобов'язанні». Заміна кредитора у зобов'язанні є родовим поняттям стосовно цесії (відступлення права вимоги за договором). Особливо слід підкреслити, що цесія і суброгація є самостійними підставами заміни кредитора у зобов'язанні. І навпаки, правовим наслідком і цесії, і суброгації, і універсального правонаступництва є заміна кредитора в зобов'язанні.

2. Відповідно до ч. 2 коментованої статті заміна кредитора може відбуватися і з інших підстав, встановлених у законі. У ЦК України містяться норми, відповідно до яких права кредитора можуть бути переведені на іншу особу на підставі судового рішення. Так, зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 362 ЦК України у разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права купівлі співвласник може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця. Аналогічною правовою можливістю законодавець наділив власника земельної ділянки у разі порушення його переважного права придбання права користування цією земельною ділянкою (ст. 411 ЦК України), а також наймача житла у випадку порушення його переважного права на укладення договору найму житла на новий строк (ст. 822 ЦК України). Убачається, що переведення прав кредитора (його заміна) в наведених випадках повною мірою відповідає ч. 2 коментованої статті.

В інших випадках порушення переважного права (наприклад, порушення переважного права учасника товариства з обмеженою відповідальністю на придбання частки іншого учасника в майні товариства з обмеженою відповідальністю (ст. 147 ЦК України), члена виробничого кооперативу на придбання паю іншого члена кооперативу (ст. 166 ЦК України), заставодержателя одержати задоволення з вартості заставленого майна (ст. 572, 588 ЦК України) у суду відсутні правові підстави для переведення прав кредитора на особу, переважне право якої порушено. За таких умов зазначена особа вправі використовувати інші способи захисту своїх цивільних прав та інтересів відповідно до ст. 16 ЦК України.

3. Норма, що міститься в ч. 3 коментованої статті, за якою кредитор не може бути замінений, якщо така заміна суперечить договору або закону, не є новою для цивільного законодавства України. Аналогічні правила були в усіх попередніх кодифікаціях українського цивільного законодавства (ЦК УСРР 1922 р., ЦК УРСР 1963 р.).

Договірна передача зобов'язальних вимог кредитора всупереч положенням первісного договору або всупереч законодавчій забороні є підставою для визнання такого договору недійсним відповідно до положень ст. 203 і 215 ЦК України.

Водночас зазначені обмеження заміни кредитора у зобов'язанні не поширюються на заміну кредитора на підставі закону (правонаступництво, виконання зобов'язання за боржника поручителем, майновим поручителем або іншою третьою особою).

Стаття 513. ФОРМА ПРАВОЧИНУ ЩОДО ЗАМІНИ КРЕДИТОРА У ЗОБОВ'ЯЗАННІ

1. Правочин щодо заміни кредитора у зобов'язанні вчиняється у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредиторі.

2. Правочин щодо заміни кредитора у зобов'язанні, яке виникло на підставі правочину, що підлягає державній реєстрації, має бути зареєстрований в порядку, встановленому для реєстрації цього правочину, якщо інше не встановлено законом.

1. Закріплене в коментованій статті правило про відповідність форми правочину щодо заміни кредитора у зобов'язанні формі правочину, на підставі якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредиторі, логічно впливає з необхідності забезпечення стабільності цивільного обороту. Якщо законодавцем встановлена певна форма для конкретного виду правочину (наприклад, письмова форма договору позики), то і правочин, за яким третя особа набуває прав кредитора, також має бути вчинений у формі, встановленій для договору, права вимоги за яким передаються.

Згідно зі ст. 218 ЦК України недодержання письмової форми правочину щодо заміни кредитора у зобов'язанні не тягне за собою недійсності такого правочину.

2. Коментована стаття не визначає форми правочину щодо заміни кредитора у договорі, який повинен бути оформлений нотаріально. При цьому вбачається, що застосування аналогії закону дозволяє дійти висновку, що такий правочин має бути укладений у нотаріальній формі.

У науці цивільного права виділяють такі різновиди форми правочину: усна, письмова та кваліфікована письмова форма.

Як зазначено у постанові Верховного Суду від 17.11.2021 р. у справі № 172/1159/20, *«під формою правочину розуміється спосіб вираження волі сторони (сторін) та/або його фіксація. Значення форми правочину полягає не тільки в забезпеченні його достовірності, сприйняття іншими особами, що має істотне значення під час вирішення спорів, а часто і його чинності. Законодавець передбачив тільки дві форми правочинів – усну та письмову (електронну). Під державною реєстрацією правочину розуміється офіційне визнання та підтвердження державою факту вчинення правочину. Варто розрізняти форму правочину і його державну реєстрацію. Державна реєстрація правочину не є різновидом його форми»*.

Стаття 514. ОБСЯГ ПРАВ, ЩО ПЕРЕХОДЯТЬ ДО НОВОГО КРЕДИТОРА У ЗОБОВ'ЯЗАННІ

1. До нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом.

1. За загальним правилом, закріпленим у ст. 514 ЦК України, що має диспозитивний характер, до нового кредитора переходять усі права, які належали первісному кредиторі у зобов'язанні.

Верховний Суд у своїй постанові від 12.10.2023 р. у справі № 757/2873/21-ц також зазначив, що «ч. 1 ст. 514 Цивільного кодексу України регулює відносини між первісним кредитором та новим кредитором. Дійсність вимоги (суб'єктивного права) означає належність первісному кредитору того чи іншого суб'єктивного права та відсутності законодавчих або договірних заборон (обмежень) на його відступлення. У разі, зокрема, коли право вимоги не виникло (наприклад, у разі нікчемності чи недійсності договору) або яке припинене до моменту відступлення (зокрема, внаслідок платежу чи зарахування), чи існують законодавчі заборони (або обмеження), то така вимога не переходить від первісного до нового кре-

дитора. Тобто відступлення права вимоги (цесія) в такому випадку не має розпорядчого ефекту. Проте це не зумовлює недійсність договору між первісним кредитором та новим кредитором, тому що правовим наслідком відсутності критеріїв дійсності права вимоги є цивільно-правова відповідальність первісного кредитора перед новим кредитором».

2. У договорі про заміну кредитора (про відступлення права вимоги) сторони вправі самостійно визначити обсяг прав, які переходять до нового кредитора. Отже, сторони можуть провести часткову заміну кредитора у зобов'язанні. Убачається, що часткова заміна кредитора може бути проведена за умови подільності зобов'язання (наприклад, якщо зобов'язання полягає у сплаті певної суми грошей).

Заміна кредитора у повному обсязі може не допускатися і внаслідок відповідної вказівки закону. Зокрема, при спадковому правонаступництві до спадкоємців не можуть перейти права вимоги із зобов'язань, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, оскільки такі зобов'язання припиняються смертю кредитора на підставі ч. 2 ст. 608 ЦК України.

У первісного кредитора є можливість передати новому кредиторові право на стягнення неустойки (штрафу, пені) окремо від передачі прав вимоги за основним зобов'язанням, оскільки при невиконанні або неналежному виконанні основного зобов'язання неустойка як забезпечувальне зобов'язання акцесорного характеру трансформується в самостійне зобов'язання (неустойка як форма відповідальності). Аналогічним чином має вирішуватися і питання про самостійну передачу права вимоги сплати відсотків та відшкодування збитків.

3. На підставі коментованої норми має вирішуватися питання про можливість переходу до нового кредитора майбутніх вимог, тобто прав вимоги, які виникнуть у майбутньому (ч. 1 ст. 1078 ЦК України).

В юридичній науці майбутні вимоги поділяються на недозрілі вимоги, термін виконання яких ще не наступив, та на невизначені вимоги, щодо яких невідомо, чи виникнуть вони у майбутньому взагалі.

До нового кредитора можуть переходити майбутні вимоги за умови їх визначеності, оскільки термін виконання зобов'язання має внутрішній характер, виступаючи «службовим параметром» зобов'язання.

Щодо передачі невизначених вимог необхідно зазначити, що відповідний правочин щодо їх передачі (купівля-продаж, дарування тощо) неминуче буде визнаний неукладеним – у такому правочині буде відсутня умова про його предмет або предмет не буде належним чином індивідуалізовано.

СТАТТЯ 515. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, В ЯКИХ ЗАМІНА КРЕДИТОРА НЕ ДОПУСКАЄТЬСЯ

1. Заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

1. Коментована норма встановлює певні винятки із загального правила про допустимість переходу прав кредитора до третіх осіб (заміни кредитора у зобов'язанні).

Так, законодавець прямо заборонив проведення заміни кредитора у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора. Водночас у законі не закріплюється виключний перелік таких зобов'язань – законодавець визначив тільки їх родову ознаку (суворо особистий характер). Отже, визначення природи конкретного зобов'язання (наявність у зобов'язанні ознак особистого характеру) у випадку виникнення спору щодо можливості заміни кредитора є дискретним повноваженням суду при розгляді справи.

Законодавча заборона заміни кредитора у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зумовлена передусім тим, що такі зобов'язання за своєю природою не пристосовані до передачі.

2. Щодо неможливості заміни кредитора у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я або смертю, необхідно зазначити, що платежі за такими вимогами, крім усього, мають цільове призначення (наприклад, відшкодування шкоди здоров'ю конкретної особи), а звідси – кредитор у таких зобов'язаннях не може бути замінений.

Цивільний кодекс України фактично залишив неврегульованим питання про заміну кредитора у зобов'язаннях, які хоча не є нерозривно пов'язаними з особою кредитора (наприклад, аліментні зобов'язання), але в них особа кредитора має істотне значення для боржника (наприклад, договір підряду на виготовлення костюма для конкретної особи). Убачається, що заміну кредитора у таких зобов'язаннях слід визнати можливою за умов надання певних гарантій для боржника (зокрема, заміну кредитора у таких зобов'язаннях можна допустити за умови, що боржник надав згоду на таку заміну).

3. Як зазначив Верховний Суд у своїй постанові від 11.04.2024 р. у справі № 355/571/20, «статтею 515 ЦК України визначено, що заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю. Системне тлумачення статей 269, 270, 515 ЦК України дозволяє дійти висновку, що після ухвалення рішення суду щодо стягнення заборгованості із заробітної плати право на її стягнення може бути переуступлено, оскільки вимога має майновий характер, не пов'язаний з особою кредитора».

Стаття 516. Порядок заміни кредитора у зобов'язанні

1. Заміна кредитора у зобов'язанні здійснюється без згоди боржника, якщо інше не встановлено договором або законом.

2. Якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора у зобов'язанні, новий кредитор несе ризик настання несприятливих для нього наслідків. У цьому разі виконання боржником свого обов'язку первісному кредиторіві є належним виконанням.

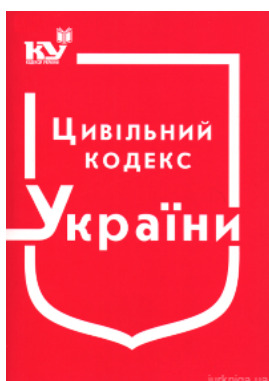
1. У ч. 1 ст. 516 ЦК України закріплено класичне положення цивільного права про те, що заміна кредитора у зобов'язанні здійснюється без згоди боржника. Разом із тим, враховуючи диспозитивний характер коментованої норми, сторони зобов'язання в договорі можуть встановити, що заміна кредитора у зобов'язанні може здійснюватися виключно за згодою боржника. Аналогічна вказівка може також міститися і безпосередньо в законі.

Як зазначив Верховний Суд у своїй постанові від 30.08.2024 р. у справі № 357/4385/15-ц, «згідно зі статтею 516 ЦК України заміна кредитора у зобов'язанні здійснюється без згоди боржника, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора у зобов'язанні, новий кредитор несе ризик настання несприятливих для нього наслідків. У цьому разі виконання боржником свого обов'язку первісному кредиторіві є належним виконанням. Таким чином, за загальним правилом заміна кредитора у зобов'язанні здійснюється без згоди боржника, оскільки не впливає на характер, обсяг і порядок виконання ним своїх обов'язків, не погіршує становище боржника та не зачіпає його інтересів, однак сторони мають право додатково врегулювати порядок заміни кредитора у договорі».

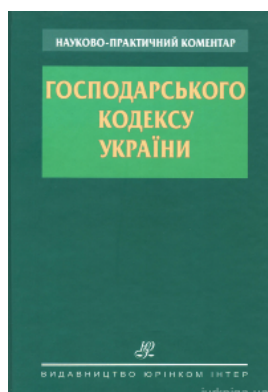
2. Додатковою гарантією забезпечення прав та інтересів боржника у зобов'язанні є необхідність своєчасного повідомлення боржника кредитором про здійснену заміну кредитора. Метою цієї норми є збереження певного балансу інтересів сторін у зобов'язанні: з огляду на те, що заміна кредитора, як правило, здійснюється без згоди боржника, останній повинен бути повідомлений про такі зміни в суб'єктному складі зобов'язання.

Якщо внаслідок неповідомлення (несвоєчасного повідомлення) боржника про здійснену заміну кредитора боржник виконав зобов'язання первісному кредиторіві, таке виконання слід вважати належним виконанням, яке припиняє зобов'язання (ст. 599 ЦК України).

Книги, які можуть вас зацікавити

Цивільний Кодекс
України

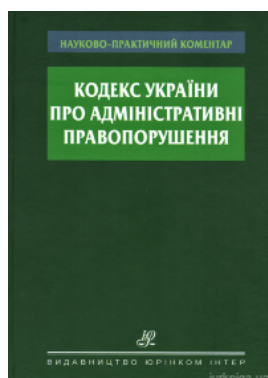
Науково-практичний
коментар
Господарського
кодексу України

Без суда и следствия

Кримінальний кодекс
України

Науково-практичний
коментар Кодексу
України про
адміністративні
правопорушення

Конституція України.
Норма права

Перейти до галузі права
Цивільне право та процес

Перейти на сайт →